

ПОЕЗІЯ БАРОКО: ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ**Кузенко Г. М.***кандидат філологічних наук, доцент,**завідувач кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови**Чорноморський національний університет імені Петра Могили**вул. 68 Десантників, 10, Миколаїв, Україна**orcid.org/0000-0002-3813-1298**hmkuzenko@gmail.com***Ключові слова:***абстрактність образу,**метафора-концепт,**стилістичний ефект,**передача часової дистанції.*

Стаття присвячена дослідженню семантико-стилістичних особливостей поезії бароко в перекладознавчому аспекті. У розвідці обґрунтовується роль барокової літератури у формуванні естетико-культурних цінностей нації. Адекватна передача образної, експліцитної/імпліцитної інформації художнього твору мовою перекладу передбачає глибоке розуміння його специфіки та цільової аудиторії. Вивчення питань щодо стилістичних засобів у творах художньої літератури зумовлене необхідністю відтворення стилістичного ефекту оригіналу в перекладі. Барокова поезія значно розширила тематику ліричної поезії, ускладнила й урізноманітнила поетичну форму. Пафосом бароко стала пристрасність роздумів, літературний твір нерідко перетворюється на напружений філософський роздум про суть людини і світу, а центром твору стає полеміка про найсуттєвіші питання людського буття. Бароко тяжіє до панорамності описів, монументальності зображень, які поєднуються з увагою до найдрібніших деталей, як побутовоописового, так і психологічного характеру (у прозових і поетичних жанрах).

Творчості поетів метафізичної школи, очолюваної Джоном Донном, властива посилена увага до філософських питань, проблем світопізнання, абстрактності образів і міркувань, синтезу емоційного й інтелектуального начал. Важливою частиною поетичної техніки Дж. Донна стали метафори-концепти, що вражають читачів несподіваністю асоціацій і допомагали поету виразити рух думки, яка обіграла різного роду парадокси та протиставлення, наочно демонструвала водночас «математичне» мислення поета, його невмолиму логіку і спокійну точність. Для його поезії характерні не тільки метафоричність, а й поєднання палкої чуттєвості із трагічними мотивами, оригінальний паралелізм. Переклад такої поезії потребує від фахівця професійного досвіду, постійного поновлення знань і спостережень як за рідною мовою, так і за мовою оригінального літературного твору в історичному розвитку. Проблема передачі історичного колориту твору, його точності, співвідношення контексту автора і контексту перекладача, збереження національного забарвлення, дотримання індивідуальної своєрідності оригіналу, передачі часової дистанції та рис літературного напрямку – невід’ємна складова частина творчої майстерності перекладача.

BAROQUE POETRY: TRANSLATION ASPECT

Kuzenko H. M.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Theory and Practice of English Translation
Petro Mohyla Black Sea National University
68 Desantnykiv str., 10, Mykolaiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-3813-1298
hmkuzenko@gmail.com*

Key words: *image abstractness, metaphor-concept, stylistic effect, transmission of time distance.*

The article is devoted to the study of semantic and stylistic features of Baroque poetry in the translation aspect. The role of baroque literature in the formation of aesthetic and cultural values of the nation is substantiated in the investigation. Adequate transmission of figurative, explicit / implicit information of the work of art in the language of translation, provides a deep understanding of its specifics and target audience. The study of issues of reproduction of stylistic means in works of fiction, due to the need to reproduce the stylistic effect of the original in translation. Baroque poetry significantly expanded the subject of lyrical poetry, complicated and diversified the poetic form. The pathos of Baroque has become a passion for reflection, a literary work often turns into a tense philosophical reflection on the essence of man and the world, and the center of the work is the controversy about the most important issues of human existence. Baroque tends to panoramic descriptions, monumentality of images, which are combined with attention to the smallest details, both domestic and psychological in nature (in prose and poetry genres). The work of the poets of the metaphysical school, headed by John Donne, is characterized by increased attention to philosophical issues, problems of worldview, abstract images and reasoning, the synthesis of emotional and intellectual principles. An important part of Donne's poetic technique were metaphors-concepts that amaze readers with the unexpectedness of associations and helped the poet express a movement of thought that overcame various paradoxes and oppositions, while demonstrating the poet's "mathematical" thinking, his relentless logic and calm accuracy. His poetry is characterized not only by metaphor, but also by a combination of passionate sensuality with tragic motives, original parallelism. The translation of such poetry requires from a translator professional experience, constant updating of knowledge and observations both in the native language and in the language of the original literary work in historical development. The problem of conveying the historical color of the work, its accuracy and fidelity, the relationship between the author's context and the translator's context, preserving the national color, respecting the individual originality of the original, the transfer of time distance and literary features is an integral part of the translator's creativity.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому суспільстві художня література стала явищем масової культури, що формує морально-етичний і естетико-культурний світогляд націй. Продукування якісного перекладу творів передбачає насамперед глибоке розуміння їхньої специфіки та цільової аудиторії. Адекватна передача образної, експліцитної/імпліцитної інформації художнього твору мовою перекладу, а також мінімізація втрат у процесі відтворення стилістичного ефекту в перекладі потребують прискіпливої уваги перекладознавців. Розвиток перекладознавчої науки сприяє залученню

до наукових студій різноманітних підходів, зорієнтованих на кореляцію та взаємозв'язок категорій мовного, функціонального і прагматичного змісту, на пошук еквівалентних або адекватних мовних структур (А.Г. Гудманян, В.В. Демецька, В.І. Карбан, Л.В. Коломієць, М.О. Новикова, О.В. Ребрій, О.І. Чередниченко). Переосмислення багатьох значущих питань відбувається водночас зі зміною ракурсу в напрямі культурологічного та когнітивного аспектів перекладацької діяльності.

Мета і завдання статті полягають в аналізі умов гармонійного транспонування смислової

домінанти англомовної барокової поезії в текст українською в аспекті концепції перекладацького простору. У теорії перекладу художньої літератури барокова література залишається однією з найменш досліджених і потребує додаткового вивчення та виявлення причин перекладацьких помилок і невідповідностей, обґрунтування умов та способів гармонізації смислу у процесі перекладу текстів барокової літератури.

Об'єктом дослідження є поезія бароко в перекладознавчому аспекті.

Предмет дослідження – специфіка гармонійного відтворення смислу в рамках перекладацького простору текстів барокової літератури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Літературний напрям бароко створив незаперечні художні цінності в літературі багатьох європейських країн і потребує більш глибокого вивчення механізмів осягнення та передачі смислу іншопольованого тексту під час перекладу. Важливість вивчення питання про відтворення стилістичних засобів у творах художньої літератури зумовлена необхідністю відтворення стилістичного ефекту оригіналу в перекладі.

Бароко створило поезію витонченої думки, інтелектуальної гри, значно розширило тематику ліричної поезії, ускладнило й урізноманітніло поетичну форму. Пафосом бароко стала пристрасність роздумів, літературний твір нерідко перетворюється на напружений філософський роздум про суть людини і світу, а центром твору стає полеміка про найсуттєвіші питання людського буття («Втрачений рай» Дж. Мільтона). Полеміка виділяється навіть як окремий специфічний жанр барокової літератури. Змістом літературних творів нерідко стає захист якогось абстрактного світоглядного положення, вираженого в художній формі. Герой бароко протистоїть суворому детермінізму нерідко ціною власної загибелі, виявляє готовність самостійно ухвалювати рішення і нести персональну відповідальність за вчинок. Вершинним виявом барокового індивідуалізму є прагнення індивідуальності відстояти себе, самоствердитись, інколи ціною власного життя.

Опорою для людини епохи бароко стає розум, мислення. Бароко підносить дух людини над владою емпіричної реальності й відкриває вищу точку, у якій дух знаходить гармонію і спокій, не втрачає водночас своєї внутрішньої сили. Це може бути релігійна віра, моральний обов'язок, куртуазний етикет, краса тощо.

Бароко тяжіє до панорамності описів, монументальності зображень, які поєднуються з увагою до найдрібніших деталей, як побутовоописового, так і психологічного характеру (у прозових і поетичних жанрах). Людина і її суспільне оточення чи природа навколо неї цікавлять письмен-

ника в їхній внутрішній динаміці, безупинному рухові; для цього персонаж показується в активному спілкуванні з різними людьми, переноситься щоразу в нове оточення. Так само динамічно змінюється характер сюжету, наслідую логіку контрасту, антитез. Митці бароко вперше показують людські маси, масові рухи, війни, їх привабливе зображення природних катаклізмів.

Бароковий гумор характеризується складністю, а іронія та сатира – виразністю. Літературним творам бароко властиве символічне навантаження, взятє звідусіль: з античності, середніх віків, Старого та Нового Завітів. Барокові письменники люблять виражати свою думку в алегоріях, складних метафорах, параболах, емблемах. У побудові сюжету нерідко можна знайти принцип силогізму: теза – антитеза – синтез.

Породженням доби бароко вважається літературний афоризм – узагальнене судження у стислій, художньо ефектній формі, в основі якого лежить логічно гострий поворот думки. Барокова афористика віддзеркалюється в думках видатних мислителів і письменників. «Людина – це дивовижна істота, яка вічно метушиться, вагається і змінюється» (Мішель Монтень, 1533–1592 рр.). «Людина – це глина в руках гончара» (Барух Спіноза, 1632–1677 рр.).

Зростання впливу релігії особливо гостро проявилось в художній творчості Джона Донна та творчості поетів очолюваної ним метафізичної школи. Першим метафізиком властиві посилені увага до філософських питань, проблем світопізнання, медитативний характер лірики, абстрактність образів і міркувань, синтез емоційного й інтелектуального начал [1, с. 112]. Вони стали розглядати особистість усебічно, зокрема й у метафізичному вимірі, у якому тілесне, матеріальне, душевне та духовне вивчаються крізь призму християнства.

Школа метафізиків створила поетику, основа якої була інтелектуальною і полягала у спробі дати логічну, засновану на розумовому аналізі картину світу. Головна риса «метафізичної поезії» – це поєднання напруги почуттів із глибокою роботою розуму, спрямованого в безкінечність в очікуванні духовного одкровення.

Перші метафізики заклали в основу своєї творчості всі наявні художні прийоми та засоби, залишені без належної уваги їхніми старшими сучасниками, які замикали грандіозну епоху Відродження. Тож витіювата гра зі словом, його формою і змістом, несприйняття будь-яких кліше і шаблонів, винайдення принципово нової образності, вираженої вишуканими метафорами (концептами), іронія над цінностями й ідеалами минулих епох, евристичні прийоми мови, які бурно множились у художній літературі пізнього Рене-

сансу, заклали теоретичні основи бароко й метафізичної поезії в Англії.

У віршових рядках Джон Донн звертався до інтелекту читача, а інтелект, у свою чергу, збуджував почуття. Митець намагався осмислити сутність життя, її мінливість, непередбачуваність, складність, драматизм і обов'язково – загадку, таємницю, що вона в собі таїть. Так зароджувався особливий сплав думки і почуття, свого роду інтелектуалізація емоцій, яка стала потім важливою рисою англійської лірики XVII ст.

Поет описує стан людини бароко, яка живе напруженим внутрішнім життям, уміє цінувати почуття, усвідомлює безмежність світу і йде нелегким шляхом до Бога та вічних цінностей. Дж. Донн стверджує можливість морального прозріння й осяяння людини завдяки роботі її душі та розуму. Для його поезії характерні не тільки метафоричність, а й поєднання палкої чуттєвості із трагічними мотивами, оригінальний паралелізм. Дж. Донн своєю творчістю промовляв до людей своєї епохи цілком зрозуміло, мовою вищезначених засобів, і отримував схвальні відгуки. Намагаючись відтворити інтонацію живої мови, Дж. Донн запроваджує у своїх віршах щось подібне до речитативу і в цьому проявляється його новаторство.

Поет унікав піднесеного стилю й навмисно писав вірші низьким стилем, зближував їх інтонацію з розмовною мовою, інколи надавав їй різкості та навіть грубуватості. Особливо це помітно в жанрі сатири, де сам жанр вимагав низького стилю. Загалом для його віршів характерні короткість і точність, уміння сказати все необхідне всього в декількох рядках. У його творчості спостерігаються не тільки органічне поєднання поетичного й прозового тексту, а й елементи проповіді, анатомії, географії, молитви тощо. Жанр «заупокійної» поезії (наприклад, у творі «На смерть лорда Гаррінгтона, брата леді Люсі, графині Бедфорд», «Анатомія світу» – на смерть п'ятнадцятилітньої Елізабет Друрі тощо) дозволяв поетові викласти цілу світоглядну позицію на теми життя і смерті,

*As virtuous men pass mildly away,
And whisper to their souls to go,
Whilst some of their sad friends do say
The breath goes now, and some say, No:
So let us melt, and make no noise,
No tear-floods, nor sigh-tempests move;
Twere profanation of our joys
To tell the laity our love.*

У наступній частині В. Коптілов дотримується багатомірності, багаторівневості поетичного твору, допускає його різнопланові, не взаємовиключні, а взаємодоповнюючі трак-

часу і вічності з філософсько-пасторального погляду. Яскраві проповіді Дж. Донна були помітним явищем у релігійному житті Англії того часу.

У поезії Дж. Донна досить часто вживається метафора-концепт особливого виду, внутрішня складність якої проявляється в уподібненні предметів, як, на перший погляд не мають нічого спільного й вельми далекі один від одного. У використанні таких метафор поета цікавить не стільки зображення першого предмета за допомогою другого, скільки взаємовідношення між двома несхожими предметами, ті асоціації, які виникають у разі їх зіставлення [3]. Несподіваність асоціацій допомагає поету виразити рух думки, яка обіграє різного роду парадокси та протиставлення, наочно демонструє водночас його «математичне» мислення, логіку і точність. Свідоме використання таких метафор стало важливою частиною поетичної техніки Джона Донна, наприклад у вірші «Розлука без туги» («A Valediction Forbidding Mourning») метафора уподібнює душі закоханих до ніжок циркуля, скріплених єдиним стержнем.

Нижче подаємо повний текст перекладу цього вірша Віктором Коптіловим і проведемо аналіз перекладацького семіозису.

Після болісної втрати коханої жінки, дружини Анни Мор у 1617 р. Джон Донн вдається до релігійної поезії, яка дуже популярна. Кодом-шифром для розуміння сюжету вірша виступає біблійна алюзія на перше послання апостола Павла до солунян: «*Не хочу ж я, браття, щоб не відали ви про покійних, щоб ви не сумували, як і інші, що надії не мають. Коли бо ми віруємо, що Ісус був умер і воскрес, так і покійних через Ісуса приведе Бог із Ним*» (1 Сол. 4:13, 14). Митець переконаний, що сумувати за померлими властиво язичникам, а християнам варто вірити, що померлий воскресне, а його смерть є сон і спокій. Він закликає не виражати смуток розлуки з дорогими, добродішними людьми публічним галасом та слізьми. Перекладач віднаходить код-шифр і вдало відтворює зміст і дух оригіналу.

*Коли, скінчивши свій достойний вік
У колі вірних друзів і сім'ї,
Нас покидає чесний чоловік,
Всі мужньо сльози стримують свої.
Не будемо ж і ми в розлуки мить
Сльозам і вигукам втрачати лік.
Нехай чуття високі не сквернить
Прилюдний плач і відчайдушний крик.*

тування. Перекладач перелічує, що наводить страх на людину, підкреслює, що її турбує все, пов'язане з нею, будь-що інше далеке не лякає й не цікавить.

Moving of th' earth brings harms and fears,
Men reckon what it did, and meant;
But trepidation of the spheres,
Though greater far, is innocent.
Dull sublunary lovers' love
(Whose soul is sense) cannot admit
Absence, because it doth remove
Those things which elemented it.

Оскільки перекладачу неможливо вповні передати цільовою мовою всі (експліцитні й імпліцитні) значення першотвору, йому доводиться змінювати семантико-стилістичну структуру вірша. Віршова форма такого пересотвореного перекладу має не менше значення, ніж оригінал, оскільки впливає безпосередньо з його поетичної форми. Автор заявляє, що фізичне кохання духовно бідне, не проходить випробування роз-

But we by a love so much refined,
That our selves know not what it is,
Inter-assured of the mind,
Care less, eyes, lips, and hands to miss.
Our two souls therefore, which are one,
Though I must go, endure not yet
A breach, but an expansion,
Like gold to airy thinness beat.

Автор ще раз наголошує на єдності споріднених душ, для яких розлука не стає випробуванням. Змістовою домінантою в перекладі В. Коптілова є створення ностальгійно-світлого, мрійного настрою – і це йому блискуче вдається. Його переклад доцільно віднести до органічних, змістоцентричних перекладів, форма яких органічно впливає із трактування змісту першотвору.

*If they be two, they are two so
As stiff twin compasses are two;
Thy soul, the fixed foot, makes no show
To move, but doth, if the other do.
And though it in the center sit,
Yet when the other far doth roam,
It leans and hearkens after it,
And grows erect, as that comes home.
Such wilt thou be to me, who must,
Liketh' other foot, obliquely run;
Thy firmness makes my circle just,
And makes me end where I begun.*

В. Коптілов прагне передати особливе барокове слововідчуття Дж. Донна. Він проєктує Доннівську метафору і словогру на український мовний ґрунт, щоб передати дух емотивно-драматичного дійства, основи ренесансно-барокового текстотворення, донести до українського реципієнта поезію саме такою, якою задумав її творець. У центрі уваги перекладача – використання пое-

Наводить на людей панічний жах
Тяжке двигіння нашої землі,
Та не лякає нас, як в небесах
Зіткнуться сфери, сховані в імлі.
Усім, кому кохання – чаша втіх,
Розлука студить полум'яну кров,
Вона безжально забирає в них
Те, чим на світі живиться любов.

лукою і є непостійним і мінливим. Справжнє кохання – витончене і тонке, людині не завжди зрозуміле, ґрунтується на духовній і розумовій єдності. У вірші проявляються характерні риси бароко: різкі контрасти емоцій, ступлена пристрасність, філософічність роздумів, парадокс і біблійні алюзії. Як бачимо, перекладацька тактика перекладу вдало зберігає смислове ядро вихідної фрази.

Та ми таких не знаємо розлук,
Бо зовсім не таке кохання в нас.
Йому не треба вуст, очей чи рук,
Тому й не мучить нас прощання час.
Бо наші душі – то душа одна.
Хай я пішов – душа була і є,
Лиш тоншає та більшає вона,
Мов золото, що по ньому молот б'є.

Творчість Дж. Донна потребує чималих розумових зусиль. Передусім рядки Дж. Донна звернені до інтелекту читача. Робота ж інтелекту, у свою чергу, збуджує і почуття. Так зароджується особливий сплав думки і почуття, свого роду інтелектуалізація емоцій, яка стала потім важливою рисою англійської лірики XVII ст.

*Отак зрослись моя й твоя душа,
Мов циркуля дві ніжки золоті:
Одна душа в дорогу вируша,
А друга знає всі її путі.
Вона звертає погляди свої
До мандрівниці, шле свою любов
І довго жде повернення її,
Щоб поєднатися із нею знов.
Така любов ніколи не мине.
Ти там стоїш, де я колись стояв,
Окреслюєш мій путь і ждеш мене,
І зустрічаєш там, де я рушав.*

том метафори, у якій немає порівняння одного предмета чи явища з іншим, а сама несподіваність зіставлення далеких і нічим не схожих, здавалось би, понять і хвиля асоціацій, які народжуються у свідомості читача, який намагається відшукати цю схожість. Тут, як видно, метафора-концепт побудована на уподібненні душ закоханих до ніжок циркуля.

Концепти Дж. Донна зазвичай вирізняють інтелектуальність і розгорнутість (іноді один концепт займає увесь зміст вірша). Такі метафори-концепти стали важливою частиною поетичної техніки Дж. Донна. Вони вражають читачів несподіваністю асоціацій, допомагали поету виразити рух думки, яка обіграла різного роду парадокси та протиставлення, наочно демонструють «математичне» мислення поета, його невмолиму логіку і спокійну точність. Для його поезії характерні не тільки метафоричність, а й поєднання палкої чуттєвості із трагічними мотивами, оригінальний паралелізм. Візуальні образи безпосередньо вводяться в його текст і навіюють різні емоції та настрої читачу.

Пристрасть до візуальних образів і особливого роду метафори нерідко і відрізняє вірші Дж. Донна від лірики поетів старшого покоління, ось чому поета сучасники називали «королем метафор», «королем усесвітньої монархії Ума» (a monarch of wit). Творчість Дж. Донна схильна до філософських сентенцій, абстрактних роздумів, однак водночас інтелектуальність не скасовує виразної образності й підвищеної емоційності творів Дж. Донна [2]. Теми життя і смерті постійно переплітаються у творчості поета. Його поезія пристрасна і парадоксальна, багатозначна, несподівана контрастами і поворотами думки, поєднанням тверезо-аналітичних суджень із сплесками пристрастей, постійними пошуками і постійною незадоволеністю. Поет створив образ людини, яка глибоко переживає внутрішні і зовнішні суперечності, але ніколи не втрачає гідності, шляхетності почуттів, духовної величі. Для стилю Дж. Донна характерне поєднання піднесеного і простонародного, міфологічного й побутового планів.

Українською мовою поезії Джона Донна перекладали В. Коптілов, Д. Павличко, Л. Череватенко, В. Марач, Олена О'Лір, Ф. Воротнюк, Б. Завідняк.

Висновки і перспективи подальших розробок. Проведена розвідка дозволяє стверджувати, що художній переклад потребує від перекладача багатого життєвого й професійного досвіду,

постійного поновлення знань і спостережень як за рідною мовою, так і за мовою оригінального літературного твору в історичному розвитку. Проблема передачі історичного колориту твору, його точності, співвідношення контексту автора і контексту перекладача, збереження національного забарвлення, дотримання індивідуальної своєрідності оригіналу, передачі часової дистанції та рис літературного напрямку – невід'ємна складова частина творчої майстерності перекладача.

Подальшою перспективою наукового пошуку в обраному напрямі може бути дослідження перекладацького простору текстів інших літературних напрямів та жанрів, встановлення більш чітких критеріїв гармонійності тексту перекладу, розроблення теоретичних засад для опису окремих труднощів перекладу, пов'язаних із просторово-часовими та проблемними мовними явищами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маслов С. Культурно-національне відродження на Україні в XVI–XVII ст. Київ : Наукова думка, 2003. С. 107–124.
2. Ясиновский Ю. Українське бароко та європейський контекст. Київ : Наукова думка, 2009. 234 с.
3. Donne J. The Complete English Poems. London : Everyman's library, 1991. 570 p.

REFERENCES

1. Maslov S. Cultural and national revival in Ukraine in the sixteenth and seventeenth centuries [Kul'turno-natsional'ne vidrodzhennya na Ukrayini v XVI–XVII st]. K. : Naukova dumka, 2003. P. 107–124.
2. Yasinovsky Y. Ukrainian Baroque and European context [Ukrayins'ke baroko ta yevropeys'kyi kontekst]. K.: Naukova dumka, 2009. 234 p.
3. Donne J. (1991) The Complete English Poems. London : Everyman's library, 570 p.